

III. ПРАКТИЧЕСКА ФИЛОСОФИЯ

ПРОСТРАНСТВОТО НА АФОРИЗМА

Витан Стефанов

Един от най-известните афоризми на Ларошфуко „*Нашите добродетели са най-често само прикрити пороци*” е удачен пример със средствата на опозиционни категориални схеми да преоткрием в противоречивата човешка природа пространството на афоризма.

Ако използваме познатата категориална опозиционна схема същност – явление трябва да предположим една онтология на познавания обект на нещо, което е скрито и това е неговата същност, а онова, което е видимо е нейното явление. Съгласно твърдението на горния афоризъм, онова което е скрито, което се прикрива, са човешките пороци. А онова, което се явява, видимото в човешкото поведение, са добродетелите му. И тъй – човешката същност е тъмна, прикривана, обладавана от низши страсти и порочни желания. Функцията на добродетелите е само да прикрие тази същност, да ни въведе в заблуждение. В човешката същност като че ли няма нищо благородно. Няма и намек добродетелта да присъства по някакъв начин в същностната човешка природа. Добродетелта е само маска.

Но тази маска не само прикрива същността. Тя върши това само доколкото е неговата противоположност. Добродетелта не може да изпълни ролята си на маска, ако самата тя не е пълната противоположност на порока. Откъдето е налице едно тотално противоречие между същност и явление. Същността се явява като своето отрицание. А онова, което се явява е радикално противостоящото на същността. Традиционното разбиране, че явлението ни отвежда до същността, следствието до причината и пр. излиза в случая, че изобщо не е вярно. Явлението (добродетелта) не само че няма да ни отведе до същността, не само, че ще я скрие, но и нещо повече – ще ни въведе в заблуждение относно това, че онова, което се явява и онова, в което се явява, са едно и също.

Добродетелта обаче, прикривайки порока, въвеждайки ни в заблуждение, не го отстранява. Порочната същност на човешката природа остава. Но забележете – остава и онова, което ни се явява – добродетелта. Явлението и същността остават – порокът и добродетелта са реалност. Нито порокът е изчезнал, нито добродетелта е по-малко добродетелна.

“Който очаква дяволите да тръгнат по света с рога, а глупаците със звънчета, непрекъснато ще става тяхна плячка или играчка”, казва Шопенхауер. И продължава “В общуването си хората са като луната, а именно винаги ти показват едното си лице” – добродетелността.

Но защо е необходимо пороците да се прикриват, да не носят „звънчета”, защо добродетелите трябва да вършат функцията на прикриване? И добродетелите ще вършат толкова по-добре тази си функция, колкото по-добре се явяват, се саморазкриват като добродетели. Ако човек иска да прикрива нещо, от което се срамува, което се осъжда от другите, то значи, че той се срамува от своите пороци и заради това ги прикрива. Но ги прикрива с нещо, с което да бъде възприет в обществото, с нещо което се цени – добродетелите. Тогава излиза, че действителната човешка същност не е в порока, а в добродетелта, в онова, което иска да бъде. Излиза, че явяващото се е същността, а същността е нещо, което трябва да бъде отстранявано като ненужно съпътстващо човешката природа явление.

Налице е едно двойно противоречие. Един път между порока и добродетелта, доколкото са, първо, тотално несъизмерими – същността (порока) се явява в онова, което ще го скрие, а не възвести (добродетелта). Добродетелта върши своята работа, доколкото прикрива своето отрицание. Втори път, порокът прикривайки се чрез добродетелта, се явява, саморазкрива като онова, което трябва да се отстрани. А онова, което го прикрива – добродетелта – се самоутвърждава като действително важното, същностното.

Противоречието между добродетелта и порока разкрива не само тоталното им прогивопоставяне, несъизмеримост, но и обратното – взаимната им обусловеност. Ако нямаше пороци, нямаше да има и добродетели. И обратното – ако нямаше добродетели, нямаше да има и пороци. Стремещът към тотална добродетелност, което би било същото – тоталното отстраняване на порока у човека – е не само невъзможно, но и пагубна за човека самоцелност. Превръщането му в Бог или в животно.

Можем ли да кажем едн кое си човешко качество при всеки човек, винаги и във всичко се проявява само като добродетелна или само като порочна постъпка? Дори и любовта на майката към детето, любовта на човека към Бога. Не. Защото всяко човешко качество се проявява (се нуждае) във връзка с друго такова, често противоположно. И, второ, спрямо конкретен човек в конкретни обстоятелства. Качество, с което в едни случаи може да се изявим като герои, а в други случаи – ще се проявим като мерзавци. Ето тези две обусловености на проява на човешко качество – от външна и от вътрешна среда – обясняват пъстротата на човешкия живот, на човешките отношения, които толкова впечатляват и толкова озадачават. Едни мислители са залагали на усъвършенстване на вътрешната човешка среда. Други – на социалната среда. Едни са търсили причините само в човешката природа. Други – в човешкото общество. А само една пропорция, една мяра между тези две среди може да е перспектива на верния път. Да променяме обществото без да променяме човека или да променяме човека без да променяме обществото, само бихме увеличили злините, тоест страданията.

З а м а т е р и а л а и в з а и м о о б у с л о в е н о с т т а м е ж д у п о р о к а и д о б р о д е т е л т а

“За тия които се занимават с изучаване на човешките постъпки, няма по-голяма трудност от това да ги съгласуват и да им дадат някакво единно обяснение, защото те така удивително си противоречат, че ти се струва невероятно да са произлезли от един и същ източник... Папа Бонифаций VIII, казват, встъпва в длъжност като лисица, изпълнява я като лъв и умира като куче. И кой би повярвал, че Нерон – това същинско въплъщение на жестокостта, възкликва, когато му подават за подпис – както било прието – смъртната присъда на един престъпник: “Как бих молил боговете да не знаех да пиша!” – така се свило сърцето му, че трябвало да осъди един човек на смърт... Затова на мен, продължава Монтен, ми се вижда чудно, когато понякога разумни хора се мъчат да сложат тук някакъв ред. Непостоянството ми се струва най-обикновеният и най-явен порок на нашата природа.”

„Непостоянство е твоето име жена” – е едно често повтаряно крилато изречение, най-вече от самоизлъгали се мъже. Но е крайно несправедливо непостоянството да се свързва с жената, а не и с мъжа, с човека изобщо. Монтен поправя тази едностранчивост. Зад това непостоянство ние по-скоро виждаме противоречивата същност на човешката природа. Тази противоречивост е във всичко и при всеки. „И най-мъдрият си е малко прост” е вече тривиален израз.. Мъдрият може да те изненада с глупостта, глупавия с разумната постъпка. Та около нас е свят от противоречия между думи и дела, между говоренето и вършенето, между обещанието и изпълнението, истината не се казва навреме, наказанието не се раздава навреме, прощката, ако изобщо се поисква, не се поисква навреме. Колко е вярна аксиомата – това, което трябва да бъде едновременно е неедновременно. Разумът, почтеността, добронамереността, образоваността... не вървят едновременно, не съжителстват в общ свят. Често интелигентният е неморален, а моралният е невеж. Често си мисля, навярно от това че Бог не изпълнява всичките ни молби, не е аргумент, че той не съществува, както много със слаба вяра си мислят, а тъкмо обратното – че съществува. Досега хората сяхмем да се изтребим, защото за което се молим на Бог най-често е да ни пази от враговете, каквито са най-често нашите комшии, колеги, партньори... за което обаче и те се молят. Очевидно Бог, като не изпълнява всички наши молби, не само е свидетелство, че съществува, но и че е действително разумен.

Човек не трябва да се оплаква, че се е родил в свят или във време на глупаци и подлеци, на смрад и пороци. Още в древен Египет са разбрали, че „Избраният сред тълпата не е непременно мъдрец”, „Какво щастие е, когато корабите плават по реката и няма нито един крадец”, „Съветът даден на глупака струва точно толкова, колкото и вятърът, „Не може да се отнеме отровата на крокодила, змията и злия човек”... И в миг на отчаяние от човешката природа са възкликвали: „Трудно е да запазиш мълчание пред това, което чуваш”. Всяко време е такова или поне има достатъчно пошлост от която да се погнушиш. А и във всяко време, както казва О. Уайлд „Мисълта и езикът са сечива, а добродетелта и порокът са материала”. Във всяко време материалът на хитрия е наивността, материалът на коварния е

доверчивостта, материалът на властолюбивия е послушанието и робската психика... А всички те са материал за твореца. И, разбира се, най-вече – за добродетелния.

Не оправдания страх на твореца на
афоризми и неговото разочарование

“Всичко е казано вече, ние сме дошли твърде късно – седем хиляди години, откакто свят светува и умува. Що се отнася да нравите, най-красивото, най-доброто в тях е отминало; можем само да събираме остатъците от древните и от най-надарените съвременници.” Заради това навярно *Характерите* на Лабрюйер са с подзаглавие – „Нрави на сегашния век”. Въпреки притесненията, той не повтаря казаното преди него. Мисля, че е една идеализация, що се отнася до нравите, че най-красивото и най-доброто е вече отминало. Че е отминало това време така мисли и Ницше, когато възкликва : „О, тези гърци! Те са познавали изкуството да живеят”.

Притеснения, че всичко е вече казано, е имал и Ларошфуко. А онова, което той и френските моралисти са направили е притеснявало след тях всички. Шопенхауер казва за своите афоризми – “Само ще дообере онова, което е останало след другите на това необгледно поле”. Прав е, много преди него са брали. Но не е прав, че ще дообере. Не може да се дообере, онова, което човешката глупост ежедневно сее, когато дървото на глупостта е винаги в цъфтеж. Как да се дообере, когато, както казва и Б. Ръсел, проблемът на този свят е, че глупавите успяват и го управляват. Не е прав и Волтер, че ще напуснем този свят също толкова глупав и пошъл, колкото сме го заварили, а в повече – защото трябва да калкулираме нашия принос. Плевели са избуяли и днес в полето на живота. Сърп, сърп е нужен. Цветята са заглушени. Прав е един почитател на Лабрюйер – “Всяка година човешкото безразсъдство може да ви достави материал за нов том”. Колкото да е вярно “Нищо ново под слънцето”, все пак пороците мутират във всеки век, а всяко поколение по свой начин захвърля добродетелите в дрешника за човешки вехтории.

Авторите във фрагментарния жанр не са разочаровали след себе си никого. Но има едно друго разочарование, което ги обединява и ги прави скептици и дори песимисти. Всички те – от Ларошфуко

през Монтен до О. Уайлд, пък и тези в древността като Сенека са били в света на духовния елит. И тъкмо наблюденията на живота във в и с ш е т о общество им разкрива в най-чист вид противоречивата човешка природа. Именно то като самородна безнравствена сплав в неподправен вид е в чист вид прикриваната неосветена страна на човешкия характер. Дълбоката бездна, която се е открила, ги е изплашила, направила ги е скептици. Пък и както казваше Паскал „Никой не е толкова различен от другите, колкото от себе си при различните периоди от живота си”.

Р а з-о ч а р о в а н и е всъщност е една много подсказваща дума. Навярно идва от ч а р, от нещо което ни е о-чаровало и след това раз-очаровало. Човек се ражда очарован, омагьосан от много неща в света. Приставката р а з подсказва, че раз-очарованието е станало изведнъж, внезапно, изненадващо, че сме раз-омагьосани. Преди разочарованието познаваме тъмната страна на нещата в света само чрез и м е н а т а им – преструването, користолюбието, сребролюбието, лицемерието, наглостта, властолюбието, хитруването... Името не разочарова. То е само книжен тигър. Но стоящото зад името разочарова, с него идва и краят на нашето просвещение, на безусловната вяра в разума. Разбираме, че на разума му трябва сърце. Разбираме, че с к е п т и ц и з м ъ т е много здравословна позиция. По-добре ще разберем песимизма на Шопенхауер и думите на Камю – “Оптимизмът е един вид бяс. Бесът да казваш, че всичко е добре, когато всичко е зле”. М ъ д р о с т т а н я м а к а к д а д о й д е б е з р а з о ч а р о в а н и е, а о т н е г о д а н е с е р о д и с к е п т и ц и з ъ м.

Разочарованието ще е измамно обаче, ако ни отвежда до природата на тези около нас и е без очи за самите нас. Разочарованието е проглеждане, събуждане, заживяване в нов свят, в собствения ни свят. Всяко разочарование е обогатяване, обогатяване, което не променя човешката природа, а само ни я преоткрива в непроменяемостта ѝ. Всяко преоткритие водещо до обогатяване може само ни съизмери с тези, които преди нас вече са го направили.

С м и с л о в а т а ф у н к ц и я н а а ф о р и з м а

APHORJSMOS (Афоризми) е заглавие на трактат на Хипократ, в който той описва симптомите и диагнозите на болестите,

както и тяхното лечение и профилактика. В буквален смисъл означава о п р е д е л е н и е, р а з г р а н и ч е н и е, о т д е л я н е. Предполага се, че още в Античността терминът е имал и значение на сентенция, мъдрост... В европейската мисловна традиция през XVII в. и специално във френската моралистика, като че ли отпада медицинският смисъл на термина. В действителност с открояване на наставленията и дисекцията на вътрешния духовен свят на човека афоризмите само пренасочват своя предмет от човешкото тяло към т е л о с а на духа, но също в опозициите на б о л е с т – з д р а в е, респективно – добродетели – пороци. В традицията на философия на живота афоризмът е практическа мъдрост по дисекция, диагноза и лечение на човешката природа. Подобно на медицинската професия, практикуването му, тоест употребата на неговия смисъл е вид изкуство, умение. Както медицината ползва успехите на науката, така и постиженията на рефлексивното мислене са операционализирани, приобщени към разкриване противоречивата човешка природа.

Афористичната мисъл е потопена в стихията на живота, в потока на естествения език. Няма научни термини, концепти, понятия, субстанции, акциденции, нещо в себе си, нещо в нас и пр. Липсват каквито и да било гръцки или латински думи, които са превзели научния език. Напротив – ние сме в при гръците и римляните например с техните сентенции, максими, поуки, крилати изречения... Афористичната традиция е населена с метафори, сравнения, парадокси, обрати на мисълта, иронията, насмешката...

Афоризмът не е описание или обяснение. Той не е теория за живота. А опит да се отиде отвъд теорията, да се върнем в пъстротата на живота, да се потопим вътре. Не ни учи какви да бъдем, а ни казва, какви сме. Въвежда ни в света на вида норми, нарушаващи нормите. В някакъв смисъл е в света на неписаните правила и наблюдения. Смисълът му е по-скоро наблюдение, издигнато в предупреждение или насърчение... В системните теории винаги може да се добавят или отнемат изречения. В афоризма не може да се добавя или отнема. Той е излят в съвършената словесна форма. Пълно покритие, сливане на форма и съдържание, завършена цялост. Какво можем да добавим към мисълта на Сенека “Малкият дълг създава длъжник, а големият дълг създава враг.” “Не мери напредъка си с изречения

или написани думи” или “Робството държи малцина, мнозина се държат за него” (Сенека) “Човек никога не ще изпита щастие, ако се измъчва от това, че други са по-щастливи” (Сенека”). “Земята гъмжи от хора, които не заслужават да разговаряш с тях” (Волтер) “Светът е създаден от глупци, за да го обитават умни” (О. Уайлд) Или, любимият на Шопенхауер афоризъм на Шамфор “Щастието не е лесно постижимо: трудно е да го откриеш в себе си и невъзможно – другаде”.. Или, пак мисълта на Шопенхауер – „Който е дошъл на този свят да го поучава сериозно по най-важните въпроси, трябва да благодари на Бог, ако успее да се измъкне жив и здрав”. Може само да се тълкува. Защото стилът и вкусът вървят пред мисълта. Стилът одухотворява съдържанието, стилът е слово облечено в слово. Мисълта и вярна да е, ако езиково не се стилизира, не може да влезе в афористичното пространство. Афоризмът всеки път е опит да се следва съветът на Конфуций – да върнем смисъла на думите, да върнем живота в думите и думите в живота. “Волята за изграждане на система означава липсата на почтеност.” (Ницше) Афористичният жанр е фрагментарен, защото протоколира състояние, защото всяка наша постъпка е ограничена във времето и смислово е с начало и край.

Афористичната традиция в най-висша степен реализира онова, за което говори Бергсон “Същността на философията е духът на простотата” и “Колкото повече се проникваме от тази истина, толкова по-склони ще бъдем да накараме философията да излезе от кабинетите и да се доближи до живота” Защото в крайна сметка “Философията би могла да ни дари радост”. Философските системи не ни даряват с радост. Каква радост има в Хегеловата система. – Мъчително и тежко четене, за да разберем, това, което сам Хегел е извел като същност на своята философия в едно изречение “Всичко действително е разумно и всичко разумно е действително”. Кратко и пределно ясно. Кант пък си разчиства сметките с разума в “Критика на чистия разум”, за да реши проблемите на практическия разум. А в сферата на практическия разум “Моралният закон не изразява нищо друго освен а в т о н о м и я т а на чистия практически разум, тоест на свободата.” И още – “Трябваше значи да премахна з н а н и е т о, за да направя място за в я р а т а”. За да се стигне до обосноваване на свободата и вярата – два дефинитивни белега на човека, които обаче

много преди Кант са известни без да е имало нужда да се критикува чистият разум и да се отстранява знанието.

Л о г и ч е с к а т а с т р у к т у р а н а а ф о р и з м а

Най-често срещаните логически белези на афоризма са неговата п а р а д о к с а л н о с т – например „Когато Боговете искат да ни накажат, откликват на молбите ни” – и липсата на елементи в умозаключителната структура, тоест изразяването му като е н т и м е м а.

Грамматически афоризмът може да бъде едно от видовете изречения:

– п о в е с т в о в а т е л н о изречение. „Трудният път за извършване на праведни дела се състои в това да се праведен”, „Подражанието е опасно, поради това, че е удобно”. (А. Тойнби). „Гузната съвест е единственото ѝ състояние, с което показваме, че все пак я имаме”.

– в ъ п р о с и т е л н и и з р е ч е н и я: „Кой би могъл да е беден, ако е обичан” (О. Уайлд)

– н о р м а т и в н и: „Трябва да казваш много повече от това, което мислиш и да мислиш много повече, от това, което казваш”, „Следвай не мене, а себе си” (Гьоте)

– п е р ф о р м а т и в н и изречения: „Жените се отнасят към нас така, както човечеството към боговете си: обожават ни и постоянно искат нещо” (О. Уайлд) „Когато са хвалим с уважението на уважавани, просим си уважение и от други”. „Опитай да си честен със себе си и ще забележат, че си опасно различен от другите.”

„Истината ни се разкрива най-добре чрез парадоксите” (О. Уайлд) Л и ц е м е р и е т о, м а с к а т а, д в у л и ч и е т о, п р е с т о р е н о с т т а... са най-често в съдържанието на парадокса. Именно в сенчестата страна на човека е моралното проявление на парадоксалната същност. Често и с насмешка. Което е видно и от следващите пак на О. Уайлд – афористични мисли – „Не съм достатъчно възрастен, за да съм романтичен”, „Човек заклеява само греховете, които са му омръзнали”, „Дългът е онова, което очакваме от другите”, „Той не е достатъчно умен, за да има врагове”.

Афоризмът, разбира се, се чете, както е написан. На откъси, с почивки. Това е квантувана мисъл. Афоризмът и като максима е

форма, общо, пределно абстрактно наблюдение, което се запълва от конкретно при всеки индивид преживяване, случка... Макар да не е концептуализирано знание, той все пак е абстрактно твърдение, типизиран случай. Иначе не би бил общовалиден. Но неговата общовалидност идва от общочовешкото присъствие на порока и добродетелта у всеки от нас.

Като дестилирана мисъл от логическа гледна точка афоризмът е едно пределно о б о б щ е н и е, тоест зад него има един дълъг път на мисълта. Все едно дали е констатация или оценка, той е описание, протоколиране на случващото се в живота. Скрытата логическа структура е във вид на умозаключение – сравнение, аналогия, метафора, или силогизъм. Изводът като обобщаване не е непременно само като принцип, правило. Често е във формата на конкретна проява на определено качество. Авторът просто казва. Не доказва. Който може, разбира. Който не може, и това е също важно, ще бъде храна на трапезата на хитрия и лукавия. Затова афоризмът има логическата структура на ентимема, е съкратено умозаключение. Само че обикновено е ентимема на която са скрити предпоставките, е само и з в о д. Рядко е посочено едновременно основанието и направеният извод. Такива са най-често случаите, използващи сравнения. Още по-рядко е посочвана малката предпоставка. Когато обаче тя присъства по правило авторът привежда случка със себе си или наблюдение. В тези случаи, когато афоризмът е коментиран, около него се изгражда фрагмент от разсъждения, тогава като цяло имаме фрагментарен есеистичен жанр. Така е при Монтен, Лабрюйер, Шопенхауер, Нитце.

От практическа гледна точка Лабрюйер го е казал – „Искахме да предупредим, не да обидим; да бъдем полезни, а не язвителни”. Афоризмът е винаги п р е д п о с т а в к а, о с н о в а н и е за поведение, за подвключване с постъпки към цялостно изграждане в личностен план. Първо, като нещо, което ще правим, и второ, като нещо, което не трябва да правим. Съответно – като очакване и дори подготовка – за което може или не може да ни се случи. Правейки п р о з р а ч н и и човешките мотиви, предвижда и дори предупреждава, какво може да ни сполети. Ще ни предпази от наивност и предоверяване, от разочарование. Ще ни даде успокоение и наслаждение, дори опиянения. Макар и със закъснение, ще ни даде и обяснение.

Естетическото в афоризма

Афоризмът е естетическото око на мисълта. Афоризмът нямаше да има въздействието, което има, ако само заклеяваше порочната човешка природа. Неговият чар и обаяние е и в естетическото удоволствие, наслада, които изпитваме. Иронията, насмешката, сарказмът... вече придават една смислова завършеност на афоризма. Усещането за красота от обратата на мисълта, изненадата в смисъла чрез танца на думите правят всеки отделен афоризъм уникален, неповторим. Той вече може да се чете, както е написан – сам за себе си, отделно от всички останали. Истината, доброто и красивото са в една препокриваща се цялост, в синкретично единство. Отсъства ли което и да било от тях в него и той ще е загубил от обаянието – би се превърнал в просто съждение за факт или в съждение за оценка. Защото е сплел в една логика, етика и естетика, афоризмът е едновременно съждение за факт и оценка. Като състояние на съзнанието, като поглед за нещата едновременно читателят има поглед към света на виждащия и към вижданото от него. Красотата и насладата не идват естествено от еготизма, маската... за които се казва в афоризма, а от начина на виждането им. „Истината и доброто са посестрими само в красотата”, казва Ф. Шлегел.

Като усещане афоризмът е надпревара с времето. Творецът изпитва недостиг от време. Заради това е във фрагментарния жанр, жанра, в който бяга от времето, за да спечели време. Защото знае се вече, че системотворчеството, всяко описание на живота в система е загуба на време. Всяко време е с начало и край, с област на валидност. По-важно е да се свързват думи, които преди не са били в смислова цялост или бъдат разделени свързвани вече такива. В това е една от магиите на афоризма – изненадата от свързването на несвързвани думи и развързването на свързвани.

Афоризмът създава цветът в платното на езика. Ако прозата е черно-бялото платно, то оцветяването е с поетичния език. В афористичния стил има въздух, има свобода, има нещо повече от аргументи, има “изстрели”, игра на езиков лов на смисли.

Макар исторически афоризмът да е предшестван от поговорки и пословици, той е един късен продукт на творческия дух. Проява е

на аристократичен ум в аристократично общество, на аристократичния наблюдател. Все едно дали един път е повече естет, отколкото моралист, в друг – обратното. Но става дума за проява именно на остър ум и наблюдателно око, за чувствителност на душата чак до болезнени тръпки по тялото. Наранимостта и на двете е не толкова от пространствено-времето присъствие вътре в котела на човешките страсти, колкото от присъствието с ума и сетивата вътре. Човешката природа му е като на длан. С хладината на ума и с вътрешна болка, без каквато и да е деликатност и пристъпване на пръсти, човешката душа е разсъбличана с всичките ѝ красоти и срамотии.

З а ж и в о т а в а ф о р и з м а и ж и в о т а н а а ф о р и з м а

Афоризмът е рожба на живота и е предназначен за живота. Той изцяло принадлежи на практическия разум. Като извод, прозрение, констатация... неговото предназначение е да бъде основание, образец, стандарт..., а по съдържание – метафора, сравнение, типизиран случай... спрямо които всеки може в заложените обстоятелства да намери своето присъствие или отсъствие, както и да даде оценка, да окачестви една или друга постъпка. „Животът е първото и най-великото от изкуствата, за което всички останали са само предварителна подготовка.” (О. Уайлд) Не ще съмнение, че афоризмът е към сферата на изкуството. Но не само това. Той е една средина – превръщането на знанието в изкуство и на изкуството в знание. И като такъв е едновременно правено на изкуство от живота и правено на живот от изкуството.

Афоризмът не е описание или обяснение. Той е казаното. Не претендира за истинност, а за извисеност. Може и да не си съгласен с казаното, но не може да не се възхитиш. При него стилът и вкусът вървят преди мисълта. Мисълта и вярна да е в изречението, ако не се езиково стилизира, не може да влезе в афористичното пространство. Светът на казаното е водещ спрямо света на казаното.

От е к з и с т е н ц и а л н а г л е д н а т о ч к а изводът е п р е с о в а н ч о в е ш к и о п и т . Съдържанието на логическите предпоставки са преживени и преживявани случаи и то винаги при всички хора. Не трябва да се изпитва никакво съмнение относно в с е о б щ н о с т т а . И то всеобщност при всеки, винаги откакто свят светува и ще съ-

шествува. Като памет на преживения човешки опит и като възможен всеки опит. „Афоризмът и сентенцията... са форми на вечността” (Ницше)

„Нашето устройство – и обществено, и лично е изпълнено с несъвършенства... честолюбието, завистта, прищявката, мъстта, пристрастието, отчаянието обитават в нас... Който би могъл да премахне от човека семената на тези качества, той би унищожил основите на нашия живот.” (Монтен) На съдържащото се в афоризма не трябва да възлагаме излишни надежди. Афоризмът не би и могъл да премахва несъвършенството в човешката природа. Както казва Монтен, това би било равносилно да се унищожат основите на нашия живот. Афоризмът само ни напомня и припомня за тези несъвършенства. Подготвя ни за живота със с а м о п р и з н а н и е т о, че ги има. А ако малко ги ограничи, малко чудо, сътворено от човека ще бъде. Избавя ни от лични илюзии и социални утопии и е техен разобличител. Защото все пак свят без порок е не само невъзможен свят. Защото, дори и да беше възможен, е ненужен. Защото вече нямаше да бъде нашият, ч о в е ш к и я т свят, свят в който има гордостта и смирението, отчаянието и устрема, падението и триумфа, плача и смеха, глупостта и разума... Та ако нямаше глупост по какво щяхме да измерваме разума, без порок щяхме ли да знаем, че има добродетел. Дори само за да се посмеем над глупостта си, не си го даваме човешкия свят заради какъвто и да било възможен най-добър свят без пороци.

А ако Господ беше дал глупостта само за освежаване, а не и за причинявано страдание, за комедия, а не и за трагедия, щяхме да живеем във възможно най-добрият свят. За жалост не.

Древната иконография на Атина Палада, като богиня на философията